

ARHEOLOGIA ROMÂNEASCĂ ȘI CONGRESELE INTERNAȚIONALE ÎN EPOCA „RĂZBOIULUI RECE”

MIRCEA BABEȘ

Pe baza publicațiilor, dar și a unor materiale de arhivă, se schițează istoria participării arheologilor români la **congresele internaționale** în a doua jumătate a secolului XX. În optica regimului totalitar comunist congresele erau tribuna și arena unde „delegația” oficială, sever instruită și controlată, trebuia să reprezinte fără abatere tezele naționale. Se evocă din această perspectivă participarea arheologilor români la **congresele UISPP**, la **congresele științelor istorice**, la **congresele de tracologie**, precum și la unele reuniuni bilaterale. Este cercetat rolul diferit pe care l-au jucat în contextul dat unele mari personalități, precum **C. Daicoviciu**, **Em. Condurachi**, **I. Nestor** și **D.M. Pippidi**.

În cei peste 140 de ani de la primul congres internațional de antropologie și arheologie preistorice (CIAAP)¹ de la Neuchatel – 1866, congresele și-au dovedit pe deplin utilitatea, așa cum au făcut-o în toate științele moderne. Dacă suntem de acord că în acest interval disciplina noastră a făcut progrese imense, trebuie să admitem și că ele se datorează în bună măsură comunicării și confruntării rezultatelor într-un tot mai larg mediu științific național și internațional. Pe această linie, într-o vreme când numărul și ritmul de apariție ale cărților și periodicelor de specialitate erau încă reduse și când, înainte de invenția telefoniei, a radioului, a televiziunii sau a internetului, comunicarea dintre oamenii de știință era în chip obiectiv limitată, congresele s-au afirmat ca o soluție ideală. Ele erau chemate să asigure o răspândire ritmică a cunoștințelor (descoperiri, analize, interpretări) și să permită dialogul, respectiv colaborarea dintre cei interesați într-un domeniu dat al arheologiei sau într-un spațiu de cunoaștere interdisciplinară. Congresele au oferit savanților un podium de dezbateri, adesea pasionată, chiar pătimașă, a problemelor actuale ale cercetării. Din păcate, uneori, mai ales în a doua jumătate a sec. XX, ele au constituit arena în care s-au desfășurat lupte păgubitoare, prilejuite de confruntarea diferitelor ideologii sau politici naționale. La originea unor asemenea

---

¹ Numele inițial în limba franceză era *Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistoriques*. Sintagma *Congrès International* fiind la singular, adjectivul *Préhistoriques* la plural, cu *s* final, se referea evident, în intenția fondatorilor, atât la arheologie cât și la antropologie. Începând cu cel de-al XV CIAAP (Coimbra/Porto 1930 – Paris 1931), prin îndepărtarea terminației *s*, pe viitor adjectivul *Préhistorique* se referea numai la arheologie, nu și la antropologie, care își putea etala de acum întreaga diversitate a preocupărilor în defavoarea celeilalte discipline asociate. Se prefigura astfel sfârșitul congreselor comune – ultimul CIAAP (al XVII-lea) având loc în 1937 la București.

derapaje s-au aflat însă nu atât opțiunile individuale ale participanților, cât tendința tot mai accentuată a instituțiilor sau țărilor participante la aceste congrese de a le folosi pentru promovarea imaginii și intereselor proprii. În fapt, dacă la începuturile lor CIAAPs erau fundamental reuniuni ale unor savanți participând cu titlu individual, cu timpul aceștia au fost nevoiți să apeleze la „generozitatea” autorităților naționale, care nu au întârziat să recunoască posibilitatea de a condiționa politic, direct sau indirect, suportul solicitat. Statutele și schemele de organizare adoptate la primul congres al științelor pre- și protoistorice (CISPP – Londra, 1932) au deschis calea reprezentării instituțiilor și statelor naționale și le-au conferit acestora, eventual, mijloacele necesare pentru a influența sau chiar a subordona puterii comunitățile științifice respective².

În țările cu regimuri autoritare această eventualitate a devenit chiar o tristă realitate, cu consecințe dintre cele mai defavorabile pentru oamenii de știință și pentru arheologie în general. Este vorba în chip special de realitatea din țările așa-zisului „lagăr” sau „bloc” comunist în a doua jumătate a secolului trecut, în ceea ce numim în termenii politicii internaționale epoca „Războiului Rece” (1945-1989). Inevitabil, acest „război” a implicat masiv domeniul ideologic, căruia liderii comuniști i-au subordonat fără nici o restricție *cercetarea istoriei* sau, mai bine spus, *scrierea istoriei*. Pentru aceștia „controlul trecutului” nu era mai puțin important, necesar, decât controlul politico-ideologic al prezentului. În optica totalitarismului comunist, congresele arheologice sau istorice internaționale erau tribuna și arena unde „delegația” oficial constituită trebuia să reprezinte monolitic tezele naționale și să le apere împotriva părerilor divergente, respectiv critice ale savanților „burghezi” sau, uneori, chiar ale unor colegi din țările comuniste „frățești”. Pentru aceasta, membrii „delegației” trebuiau selecționați mai curând după criteriul loialității, decât după acela al competenței; comunicările erau supuse aprobării prealabile, iar unele intervenții orale (discuții) pe marginea unor teze „adverse” erau comandate; pe timpul congresului „delegația” era supusă unei discipline care implica ședințe, rapoarte și sarcini trasate ad-hoc³. Se înțelege că

² Așa-numitul *Règlement général*, adoptat la Berna în mai 1931 și devenit *Statutes* la Londra în 1932, prevedea existența unui *Comité d'honneur*, alcătuit din 37 membri, printre care și foști lideri ai CIAAP, dar instituia totodată un organ mai reprezentativ, mai democratic și, de presupus, mai eficient, de conducere, și anume Consiliul Permanent (*Conseil Permanent*), în care fiecare țară (pe atunci 35, între care și România) era reprezentată de 1-2 membri și 1-2 secretari naționali. Semnificativ este faptul că deja la Londra numeroși participanți au fost înregistrați ca *delegates of governments* (21), *universities* (27) and *learned societies* (39). Pe unii dintre aceștia îi regăsim încadrați în categoria *Officers and Committees*, ca membri ai Comitetului de onoare sau ai Consiliului Permanent (CP). Art. 3 al Statutului prevedea, de altfel, în chip expres că „*Ceux-ci* (membrii CP) *pouront être délégués par leurs gouvernements respectifs*”. Cf. *Proceedings of the First International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences. London August 1-6 1932*, Oxford-Londra, 1934, p.1-8 (lista membrilor diferitelor organe și a delegaților oficiali) și 321-322 (Statutul).

³ Din relatările unor colegi care au participat la al XVI-lea Congres Internațional al Științelor Istorice din 1985 de la Stuttgart rezultă că delegația română, condusă de academicianul Ștefan Pascu și de Mircea Mușat, activist la Secția de Propagandă a CC al PCR, se reunea zilnic într-un parc al orașului pentru astfel de „ședințe” de coordonare.

participarea la un congres ținut în „vestul capitalist” advers era pregătită cu maximă rigoare polițienească, pentru a evita ceea ce se numeau „influențele negative”, „provocările”, și mai ales posibilele „dezertări”. Congresele ținute „acasă” sau într-o țară socialistă „frățească” erau supuse aceluiași rigori, mai puțin ipoteza „dezertării”, imposibilă în propria țară și în granițele „lagărului socialist”. Apărea în schimb controlul activității și contactelor participanților străini. În plus, aceste congrese ofereau ocazia unei masive acțiuni de influențare „pozitivă” a aceluiași cercetători străini, prin vizite, recepții, spectacole și diverse manifestări propagandistice⁴.

În diferitele țări europene ale blocului comunist fenomenul evocat aici s-a manifestat diferit, în timp și spațiu; există evidente deosebiri între epoca stalinistă și anii de *perestroika* și *glasnost*, așa cum este foarte clară diferența dintre țările care în anii '60-'70 au cunoscut un „socialism cu față umană” *avant la lettre* (Polonia, Ungaria) și cele rămase până la căderea comunismului, în 1989, sub regimuri autoritare, dogmatice, respingând schimbarea, precum RDG, România sau Bulgaria. Din acest punct, România este un exemplu extrem al influenței negative pe care politica dictatorială comunistă a avut-o asupra dezvoltării științei, în particular asupra științelor socio-umane. Este motivul pentru care etapele succesive ale istoriei recente a arheologiei românești⁵ ar trebui definite, în primul rând, prin raportare la istoria politică postbelică a țării⁶. Privită dintr-o astfel de perspectivă, participarea specialiștilor români la congresele arheologice desfășurate între 1945 și 1989 în străinătate sau în România relevă, asemenea unui barometru sensibil,

⁴ De exemplu, cu ocazia celui de al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice de la București, din anul 1980, coincidând cu masiva campanie propagandistică dedicată închipuiților „2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent”. În cadrul congresului „campania Burebista” era menită să pună în umbră aniversarea a 1300 de ani de la întemeierea primului țarat bulgar (cf. Fl. Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, București, 2007, p. 388-392).

⁵ M. Babeș, s.v. *Arheologia*, în EAIVR 1, 1994, p. 94-99 (reluare puțin actualizată a articolului din SCIVA 32, 1981, 3, p. 319-330); idem, *Von Odobescu bis Nestor. Der Werdegang des archäologischen Studiums in Rumänien bis zur kommunistischen Machtergreifung*, în: J. Callmer et al. (ed.), *Die Anfänge der ur- und frühgeschichtlichen Archäologie als akademisches Fach (1890-1930) im europäischen Vergleich*, Rahden/Westf., 2006, p. 237-248; D. Gheorghiu, C. Schuster, *The avatars of a paradigm: a short history of Romanian archaeology*, în: P.F. Biehl, A. Gramsch (ed.), *Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien*, Münster - New York, 2002, p. 289-301; cartea lui M. Anghelina, *Evoluția gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte și modele aplicate în preistorie*, Târgoviște, 2003, dedicată istoriei arheologiei preistorice românești sub aspect conceptual și metodologic, a generat până în prezent, din păcate, prea puține ecouri. Cartea deja citată a lui Florin Constantiniu (*supra*, nota 4) rememorează, prin prisma experiențelor personale, istoria vie a istoriografiei românești sub regimul comunist; pentru istoria arheologiei din aceeași vreme, ne reține atenția evocarea unor personalități ca I. Nestor, Em. Condurachi, D.M. Pippidi, Gh. Ștefan, C. Daicoviciu, sau a unor momente importante, precum cele legate de tratatul de *Istoria României* de la sfârșitul anilor '70.

⁶ În ciuda criticilor ce i s-au adus, ne limităm aici a face trimitere la *Raportul final* elaborat de Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, București, 2006 (cf. www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPADCR). A se vedea, în special, capitolul intitulat *Regimul comunist în România : repere istoriografice* (p. 21-29), unde se poate găsi o bogată și actuală bibliografie istorică a epocii.

schimbările petrecute în situația politică globală („războiul rece”, sciziunea sovieto-chineză) și, în egală măsură, evoluția politicii interne a regimului comunist român.

La început (1945-1964), ocupația sovietică, rusificarea culturală și impunerea marxism-leninismului ca doctrină unică, pe de o parte, acțiunea unui regim intern dogmatic și brutal, multă vreme aservit Moscovei, pe de alta, au avut ca efect o gravă rămânere în urmă și o izolare aproape completă a arheologilor români. În ciuda unei finanțări destul de generoase a săpăturilor (Hăbășești, Poiana, Suceava, Sărata Monteoru, Zimnicea, Popești, Histria, Garvăn, Sarmizegethusa dacică, Morești etc.), aceștia nu au putut să-și prezinte rezultatele în cadrul unor reuniuni internaționale importante, decât arareori și doar spre sfârșitul acestei perioade. Specialiștii români, printre care unii bine cunoscuți pe plan național și internațional în arheologia pre- și protoistorică sau a migrațiilor, încă din perioada interbelică (Ion Nestor, Vladimир Dumitrescu, Radu Vulpe, Dorin Popescu, Gheorghe Ștefan, C.S. Nicolăescu-Plopșor), secondați acum de generația mai nouă, afirmată după război (M. Petrescu-Dîmbovița, K. Horedt, Eug. Zaharia, Vl. Zirra, soții Maria și Eugen Comșa, S. Morintz, Gh. Diaconu, P. Diaconu, Al. Păunescu, M. Rusu, I.H. Crișan etc.) au lipsit la primele trei congrese CISPP, devenite UISPP (al III-lea la Zürich, 1950, al IV-lea la Madrid, 1954 și al V-lea la Hamburg, 1958), făcându-și o modestă apariție abia la al VI-lea, din 1962, de la Roma⁷.

⁷ Pentru istoria congreselor UISPP până în 1966, v. S.J. De Laet, *Un siècle de collaboration internationale dans le domaine des sciences préhistoriques et protohistoriques*, în: *Actes du VIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques 2*, Praga, 1971, p. 1423-1439. Informațiile, de care am dispus, privind participarea românească la primele patru congrese UISPP postbelice (III-VI) sunt extrem de puține și contradictorii, iar pentru congresele următoare (al VII-lea la Praga, 1966 și al VIII-lea la Belgrad, 1971) se limitează la arhiva personală a lui I. Nestor, păstrată la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”. Importante documente au fost descoperite în arhivele fostei Securități, ajunse acum la CNSAS, și au fost puse în circulație, în parte, de Ioan Opreș, *Istoricii și Securitatea I*, București, 2004 și II, București, 2006). Multe altele rămân inedite și greu accesibile în arhivele Academiei Române și ale Academiei de Științe Sociale și Politice (instituție dispărută după evenimentele din 1989). Cât de importantă ar fi cercetarea arhivei CC al PCR pentru problemele ce ne interesează o dovedesc amintirile lui Pavel Țugui (*Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej. Memoriile unui fost șef de Secție a CC al PCR*, București, 1999), care se întemeiază pe astfel de documente și, mai ales, pe date și informații scrupulos consemnate de autor la vremea respectivă. Importante ar putea fi și amintirile recent publicate de Mircea Petrescu-Dîmbovița (*Amintirile unui arheolog*, Piatra Neamț, 2006, p. 90-101), cuprinzând o serie de mici „dări de seamă” privind toate congresele UISPP la care a participat autorul, de la al V-lea (Hamburg, 1958) până la al XII-lea (Bratislava, 1991). Ceilalți participanți români sunt nominalizați selectiv, doar pentru congresele de la Hamburg – 1958 („peste zece arheologi români”) și de la Roma – 1962 („același număr ca și la Hamburg”). La Hamburg ar fi participat I. Nestor, D. Berciu, R. Vulpe, K. Horedt, O. Necrasov, B. Mitrea, C.S. Nicolăescu-Plopșor, E. Comșa și M. Comșa, iar la Roma C.S. Nicolăescu-Plopșor, D. Berciu, G. Cantacuzino, S. Morintz, Z. Székely, N. Vlassa, M. Moga și E. Comșa. Dacă participarea prof. Petrescu-Dîmbovița la toate (?) congresele amintite ne apare ca verosimilă, prezența unor numeroase „delegații” la Hamburg și Roma este de pus la îndoială. Programul oficial al congresului de la Hamburg (*V. Internationaler Kongress für Vor- und Frühgeschichte. Hamburg. Offizielles Programm*, p. 69) ne oferă într-adevăr o listă de participanți înscriși până la 1 august 1958, între care apar 16 cercetători români, inclusiv aceia menționați de Petrescu-Dîmbovița. În volumul de acte ale acestui congres (*Bericht über den V. Internationalen Kongress für Vor- und Frühgeschichte. Hamburg vom 24. Bis 30. August 1958*, ed. G. Bersu, Berlin, 1961, p. 887-915) au fost însă publicate

La congresul de epigrafie din 1957 de la Roma a ajuns doar C. Daicoviciu, pentru ca la congresul de arheologie clasică ținut de asemenea la Roma în septembrie 1958, să ajungă din nou profesorul C. Daicoviciu, rectorul Universității din Cluj, și Em. Condurachi, directorul Institutului de Arheologie din București⁸. Ambii erau încă din 1955 membri titulari ai Academiei Române, dar și mai vechi membri ai Partidului Comunist (1945); compromisul politic practicat cu regimul l-a promovat pe cel dintâi în Consiliul de Stat al României, prezidat de dictatorul Gheorghiu-Dej, și a făcut din cel de-al doilea un important diplomat academic, în fapt un agent de influență⁹. În aceeași vreme, eminentul epigrafist D.M. Pippidi trebuia să absenteze de la congresele de epigrafie greacă și latină (al II-lea de la Paris, 1952, și al III-lea de la Roma, din 1957) și se mulțumea să semnaleze cititorilor români progresele din domeniu în recenzii ale actelor respectivelor congrese¹⁰.

---

16 comunicări românești, toate marcate cu un asterisc care ne spune că textul a fost trimis spre citire, dar că „autorul nu a putut apare la congres”! (p. 889: „*Der Stern neben der Zahl bedeutet, daß das Vortragsreferat zum Vorlesen eingesandt wurde, der Verfasser aber zum Kongress nicht erscheinen konnte*”). Avem aici de-a face cu o situație tipică pentru acei ani, când, datorită severelor restricții de călătorie impuse de regimul comunist, „participarea” la congrese doar prin expedierea comunicării a fost o modalitate frecvent folosită de arheologii români, pentru a se afirma sau a rămâne în știința internațională. Nu și-au trimis comunicările cu care se înscriaseră la congresul de la Hamburg, probabil într-un disperat semn de protest, I. Nestor și Vl. Dumitrescu, ambii membri ai CP al UISPP. În ciuda afirmației lui Petrescu-Dîmbovița, se pare că aceasta va fi fost situația și la Roma în 1962. Bănuim că, și în acest caz, lista oferită de profesorul ieșean se bazează pe apariția comunicărilor în volumele de acte și nu pe prezența efectivă a autorilor la congres. Într-adevăr, în *Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protoistoriche* II-III, Firenze, 1965, au apărut 22 comunicări semnate de 27 autori români, dar câți dintre aceștia au fost efectiv la Roma? Continuarea acestei cercetări în arhive ne-ar putea da un răspuns.

⁸ Țugui, *op. cit.*, p. 168-171. În 1957, participarea lui Em. Condurachi la congresul de la Roma a fost oprită de Leonte Răutu cu câteva ore înainte de plecarea avionului (!). În anul următor, pentru a preveni o situație similară, Condurachi îi scria lui P. Țugui, șeful Secției de Știință și Cultură a CC al PCR: „În schimb, mare va fi bucuria «prietenilor» noștri reacționari din institut! Și Nestor, și Vulpe au putut merge și desigur vor mai merge – și în Suedia și în Grecia. Cu atât mai bine dacă un membru de partid nu poate merge!” (p. 169).

⁹ În recenta sa carte, de caracter memorialistic, academicianul Florin Constantiniu îl califică pe cel dintâi drept „unul dintre marii oportuniști ai istoriografiei românești” (*op. cit.*, p. 96), iar pe cel de al doilea drept „o rachetă politică” și „ambasador istoriografic... cu o frenetică atitudine de comis-voiajor științific” (*ibidem*, p. 40 și urm.). Misiunile numeroase și variate îndeplinite de Condurachi de-a lungul multor ani explică și faptul că el apare în actele Securității cu două nume conspirative: „Emilian”, ca agent MAI 222 subordonat Direcției a II-a (Oprîș, *Istoricii și Securitatea*, I, p. 81-82 și 300-302) și respectiv „Victor”, de asemenea agent 222, subordonat Direcției a III-a (*ibidem*, p. 35 și 131-132, anexa nr. 19; 303 și urm.). Pe lângă acțiunea externă (de exemplu, „prelucrarea” lui Dinu Adameșteanu, *ibidem*, p. 292 urm.), de la „Victor” au pornit către Securitate și informații sau aprecieri scrise despre colegii din Institut (*ibidem*, p. 131-132). Despre personalitatea lui Em. Condurachi în viziunea elevilor și colaboratorilor săi apropiați, precum R. Theodorescu, Zoe Petre, A. Vulpe, Al. Suceveanu, M. Petrescu-Dîmbovița ș.a.), vezi grupajul ce-i este dedicat *In memoriam* în CAMNI 12, 2003, p. 9-42.

¹⁰ D.M. Pippidi, SCIV 9, 1958, 1, p. 217-219; idem, SCIV 12, 1961, 1, p. 166-167.

Fig. 1. Constantin Daicoviciu (1898-1973).

Fig. 2. Emil Condurachi (1912-1987).

De o mai mare atenție s-au bucurat în ochii autorităților de la București congresele mondiale de științe istorice, unde o absență a României ar fi fost bătătoare la ochi, contraproductivă. Pentru o mai mare vizibilitate și pentru propaganda istorică, la București au fost editate volume de contribuții în limbi străine dedicate acestor congrese, sub titlul comun de serie *Nouvelles études d'histoire* (NÉH), prezentate la al X-lea Congres al științelor istorice de la Roma, din 1955 (I, 1955), la al XI-lea Congres de la Stockholm, din 1960 (II, 1960) etc., care oricum nu presupuneau că autorii vor și participa. În fapt, marea majoritate rămâneau acasă, în spatele „cortinei de fier”. Este și cazul celui mai renumit reprezentant român al științelor pre- și protoistorice, profesorul Ion Nestor, al cărui raport a fost tipărit la Stockholm, în actele Congresului al XI-lea, nu însă și în NÉH II la București, unde autorului i s-a refuzat viza de ieșire¹¹. Doi ani mai târziu, în 1962, același Nestor era împiedicat de „circumstanțe neprevăzute” (exprimare eufemistică într-o scrisoare către Luigi Cardini) să participe la congresul al VI-lea al UISPP de la Roma, în ciuda protestelor sale curajoase și chiar a intervenției directe a lui Massimo Pallotino (3 ianuarie 1962) pe lângă președintele Academiei Române. Această scrisoare ca și altă corespondență întreținută de Nestor cu conducătorii UISPP (De Laet, Cardini) a fost interceptată, copiată și arhivată în dosarul său de Securitate¹². Situația ne apare cu atât mai absurdă, cu cât Nestor, membru al Consiliului Permanent al UISPP, putuse participa la importanta reuniune a acestui organism din iulie 1956, de la Lund – reuniune care prilejuise transformarea organizației congreselor de pre- și protoistorie (CISPP) în *Uniune* (UISPP) și revenirea țărilor est-europene în cadrul ei¹³. Absurd este și faptul că la acest al VI-lea congres al UISPP România urma să fie reprezentată doar de trei participanți și, previzibil, cu mic număr de comunicări¹⁴. Inutil probabil să mai

¹¹ I. Nestor, în *Rapports du XIe Congrès International des Sciences Historiques*, Stockholm, 1960, p. 129-138 și 140-142. Despre felul în care „s-a stabilit orientarea generală a delegației” vezi Țugui, *op. cit.*, p. 173-176. Participarea românească la acest congres ne apare însă într-o lumină mai crudă în raportul detaliat, foarte critic, din 16 ianuarie 1961, al colonelului de Securitate N. Budișteanu (Opriș, *op. cit.*, p. 556-561). Dintre cei 17 membri ai delegației, șase (profesorii Berza, Oțetea, Pippidi, Maciu, Petrovici și Daicoviciu) s-ar fi făcut vinovați de manifestări, atitudini și afirmații „dușmănoase”, au avut contacte cu „fugari” și „dușmani ai socialismului”, au adus în țară „materiale dușmănoase” etc.! Evident, unul sau mai mulți delegați români, convertiți în informatori ai Securității se aflau la originea acestor informații, care ar fi putut distruge o viață sau o carieră. Faptul că cei „turnați” nu și-au pierdut pozițiile sau chiar au promovat, dovedește că în ciuda zelului securistic, conducerea politică a RPR înțelese că nu se poate dispensa de marii specialiști și era dispusă, la rândul ei, spre un compromis cu aceștia. Nestor, care apare pe lista de participanți dată de Țugui, lipsește de pe lista colonelului Budișteanu pentru simplul motiv că a fost reținut în țară, deși avea și camera de hotel rezervată la Stockholm (*ibidem*, p. 85).

¹² *Ibidem*, p. 86-89.

¹³ Țugui (*op. cit.*, p. 119-120, 166-167 și 169-170) relatează că această deplasare a fost posibilă doar cu înalta aprobare a șefului guvernului, Chivu Stoica, în ciuda opoziției lui Em. Condurachi și M. Roller pe motivul că cei doi delegați, I. Nestor și R. Vulpe, „nu sunt membri de partid”.

¹⁴ Dintr-o notă informativă a agentului „Drăgan Ion” (D. Berciu), datată 7 mai 1962, rezultă protestul lui Nestor, care știa că vor fi doar trei delegați din România și aprecia că „numai prin șase

precizăm că în toate aceste cazuri decizia de a aproba participarea la o reuniune internațională, respectiv de a elibera un pașaport sau o viză de ieșire din țară era un apanaj al puterii politice (PMR) și al poliției politice (Securitatea), și că circumstanțele politice interne și internaționale schimbătoare jucau un rol determinant.

În vremea la care ne referim autoritățile au preferat congresele inițiate și organizate în interiorul „lagărului socialist”, care puteau fi mai ușor ținute sub control, ca de exemplu, congresele EIRENE, inițiate la Praga în 1957. Cel desfășurat în septembrie 1960 la Eforie, purta titulatura de „Conférence internationale d'études classiques des pays socialistes” și a reunit clasicisti, inclusiv arheologi, din RDG, CSSR, Polonia, Ungaria, Bulgaria, URSS și România¹⁵. Dar și în acest caz vigilența Securității a rămas trează, mai ales că, în chip excepțional, doi participanți veneau din Vest; unul dintre ei era Sir Ronald Syme, a cărui întâlnire cu Ion Nestor, mijlocită de D.M. Pippidi, a fost cu scrupulozitate înregistrată¹⁶. Avem motive să bănuim că până și colocviile bilaterale organizate împreună cu arheologii din țările „frățești”, cu cei sovietici (primul în iunie 1958 la Chișinău, pe atunci RSS Moldovenească, cel de-al doilea în România, în octombrie 1962, cu 4 participanți ruși)¹⁷ sau cu cei bulgari (noiembrie 1962, cu 30 de participanți din Bulgaria)¹⁸ erau privite cu suspiciune de conducerea politică și erau supravegheate de serviciile secrete, mai ales atunci când temele discutate puteau să aibă implicații politice. În fapt, începând încă din anii 1957-58, mai ales după retragerea trupelor sovietice, România începuse să se îndepărteze de „marele frate” de la Răsărit, tinzând spre înlocuirea așa-numitului „internaționalism socialist” cu o nouă orientare „național-comunistă”, ajunsă la un nefericit apogeu în ultimul deceniu al regimului Ceaușescu, dar care la vremea respectivă a fost apreciată și încurajată de lumea apuseană. Astfel, încă din acei ani, după perioada rusificării intense, când bibliografia citată, eventual tradusă sau recenzată era aproape exclusiv cea sovietică (vezi rubrica de recenzii din SCIV până în 1955), arheologia românească a început să se emancipeze, să se dezbare de dogmele marxismului primitiv, de preluarea servilă a științei sovietice și să se deschidă eventual către Occident. Dezbaterile în jurul problemei formării limbii și poporului român, redactarea și apoi apariția primului volum din tratatul *Istoria României* (I, București, 1960) au venit să marcheze cu evidență această evoluție. Inerția sistemului politic comunist a făcut însă ca procesul să fie unul lent, contradictoriu și, așa cum s-a văzut mai tâziu, în anii '80, reversibil.

---

comunicări nu pot fi făcute, într-un for internațional, cunoscute toate realizările, excepțional de importante ale arheologiei românești din ultimii 15 ani”. În fapt, la Roma au fost trimise 22 de comunicări, dar numărul autorilor prezenți a fost desigur foarte mic (cf. *supra*, nota 7).

¹⁵ StCI III, 1961, p. 7-18. Cf. și Țugui, *op. cit.*, p. 166 și 168.

¹⁶ Opreș, *op. cit.*, p. 59.

¹⁷ S. Morintz, SCIV 14, 1963, 1, p. 227-235; Opreș, *op. cit.*, p. 83-84. De fapt, prima sesiune arheologică româno-sovietică a fost „seminarul de arheologie slavo-română”, care a avut loc la Alcedar, în vara anului 1957; cf. E. Comșa, SCIV 9, 1958, 1, p. 160-162.

¹⁸ M. Comșa, SCIV 14, 1963, 1, p. 235-237.

Fig. 3. Ion Nestor (1905-1974).

Fig. 4. D. M. Pippidi (1905-1992).

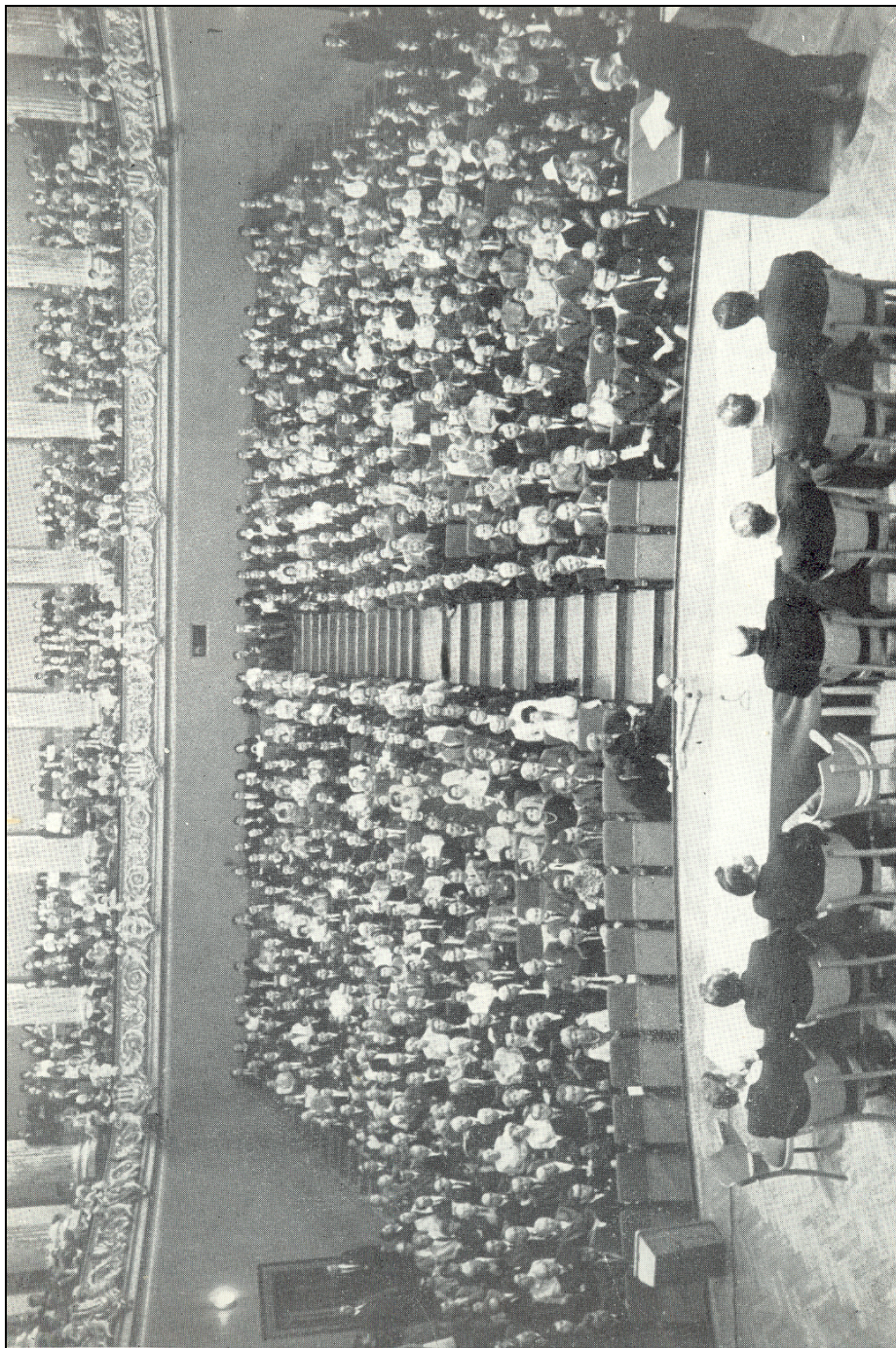

Fig. 5. Al VII-lea Congres al UJSPP, Praga, august 1966. Şedinţa de deschidere.

De fapt, abia începând cu anul 1964, ultimul an de domnie a lui Gheorghiu-Dej, se poate vorbi de un veritabil dezgheț și de o anumită liberalizare internă, ideologică și politică, marcată de manieră spectaculoasă prin amnistia generală, care a dus la eliberarea tuturor deținuților politici. La fel de importantă și spectaculoasă a fost, în aprilie 1964, declarația PCR privitoare la „problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale”, de fapt despre sciziunea din sânul mișcării comuniste și despre disputele dintre cele două puteri conducătoare ale acestei mișcări, Uniunea Sovietică și China populară. Îmbrăcat într-o formă teoretizantă și principială, acest document era de fapt o clară „declarație de independență” a României față de URSS. Continuând aceeași politică în anii următori, succesorul lui Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceaușescu a știut să acumuleze un important capital politic, intern și extern, menit să-i consolideze puterea. Pe plan extern, retorica pacifistă a liderului român și concret stabilirea relațiilor diplomatice la nivel de ambasade cu RFG (ianuarie 1967) și cu statul Israel (august 1969), critica violentă, curajoasă, a invadării Cehoslovaciei (21 august 1968), care a pus capăt „primăverii de la Praga”, precum și alte manifestări de independență ale României față de URSS au adus regimului un spor considerabil de simpatie și suport politic din partea liderilor occidentali. Între altele, vizitele oficiale făcute la București de președinții Charles de Gaulle (mai 1968) și Richard Nixon (august 1969) poartă mărturie. În ciuda „Războiului Rece”, care continua să opună cele două blocuri, în această nouă etapă (1964-1977) România părea a căuta și a fi și găsit o cale proprie, promițătoare, de evoluție.

Sub asemenea auspicii favorabile, era de așteptat ca și arheologia românească să realizeze deschiderea mult dorită, lipsită de obstacole, spre știința internațională. Participarea la congrese în străinătate sau organizarea unor asemenea congrese în țară deveniseră de acum posibile și răspundeau interesului viu, multă vreme înăbușit, al comunității științifice românești. Așa se face că la numai doi ani de la schimbarea politică majoră din 1964, nu mai puțin de 79 români participau la cel de-al VII-lea Congres UISPP de la Praga, din august 1966, în calitate de membri titulari sau asociați, prezentând 45 de comunicări¹⁹. Preparativele începuseră cu mai bine de un an înainte, în iunie 1965, când o „comisie de organizare” propunea conducerii Academiei Române constituirea unei „delegații oficiale” compusă din 28 colaboratori ai institutelor de arheologie ale Academiei Române. Concomitent, propuneri similare erau avansate de Centrul de Cercetări Antropologice al Academiei (1.07.1965) și de Consiliul Muzeelor, autoritatea tutelară a arheologilor din muzeele istorice (21.03.1966). La congresul următor, al VIII-lea, al UISPP din 1971 de la Belgrad (în total 750 participanți), prezența românească a fost mai puțin masivă (35 participanți cu 6 rapoarte și 20 comunicări), plasând totuși România pe locul al treilea în ordinea numărului de participanți, după Anglia și RFG. Și în acest

¹⁹ În total, la congresul de la Praga au fost înscrise peste 1700 de persoane, dintre care cca 1400 au participat efectiv, și au fost prezentate 470 de comunicări; cf. De Laet, *op. cit. (supra, nota 7)*, p. 1435.

caz pregătirile au început cu mai bine de un an înainte de congres, prin demersul celor 4 membri români ai Consiliului Permanent al UISPP, I. Nestor, Vl. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița și Maria Comșa, constituiți într-un Comitet Național Român al UISPP ; în iulie 1970 aceștia cereau nou înființatei Academii de Științe Sociale și Politice (ASSP) să aprobe constituirea unei „delegații oficiale”, cuprinzând 19 membri, să contribuie la finanțarea deplasării acestora la Belgrad și să intervină pentru obținerea unor facilități pentru participanții pe cont propriu. Trebuie amintit, în acest context, că la vremea respectivă, din punctul de vedere al regimului vizelor și al reglementărilor valutare, Iugoslavia era încadrată de autoritățile de la București între țările occidentale, de unde și dificultățile pentru români de a călători în acea țară²⁰.

Pentru arheologia românească participarea la aceste congrese a reprezentat un mare progres, chiar un succes considerabil, dar nu trebuie omis a remarca perpetuarea, în noile condiții, a tendințelor dirigiste (centraliste, dogmatice) ale epocii abia încheiate. Principiul în sine al „delegației oficiale”, implicând înregistrarea și aprobarea prealabilă a comunicărilor, participarea solidară, supravegherea desfășurării lucrărilor și, mai ales, raportarea detaliată a eventualelor „evenimente”, a continuat să funcționeze la Praga, ca și la congresul următor, de la Belgrad. În fruntea delegației române, la ambele congrese, s-a aflat un savant autentic, profesorul Ion Nestor, supravegheat sistematic de Securitate în anii 1959-1963, dar convins acum, probabil sub impresia noilor evoluții politice din țară, să accepte anumite însărcinări și răspunderi pe linia reprezentării oficiale a arheologiei românești peste granițe²¹. Însemnările manuscrise ale lui Nestor din timpul congresului de la Praga, ca și raportul privind congresul de la Belgrad, semnat împreună cu M. Petrescu-Dîmbovița (*supra* nota 20), trădează o atitudine de compromis între interesul pur științific al savanților pentru participarea la congrese și pretențiile puterii (ASSP era direct subordonată Secției de Propagandă a CC al PCR) de a controla îndeaproape și a valorifica politic această participare. În

²⁰ Datele referitoare la congresele de la Praga și Belgrad se întemeiază pe documentele aflate în două dosare din arhiva personală a lui Ion Nestor, păstrată la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” în custodia autorului. În dosarul *Congres Praga 1966. Hârtii depășite din faza organizării și note pt. raport* se întâlnesc liste dactilografiate de propuneri pentru „delegația oficială”, dar și pentru deplasarea „pe cont propriu”, liste de comunicări propuse, rezumate ale comunicărilor (unele traduse, altele în românește), lista celor 45 comunicări ținute, scrisă de mână de Nestor, 18 file de bloc-notes scrise de Nestor în timpul congresului pe marginea comunicărilor la care a asistat și cu prilejul ședințelor Consiliului Permanent UISPP și care, evident, urmau a fi folosite la redactarea raportului oficial (absent din acest dosar). În dosarul *Congres Belgrad 1971* lipsesc note manuscrise ale lui Nestor, dar este prezentă corespondență oficială cu Academia de Științe Sociale și Politice (ASSP) din perioada de pregătire și, cel mai important, un *Raport asupra delegației române la cel de al VIII-lea Congres Internațional al Științelor Preistorice și Protoistorice. Belgrad, 9-15 septembrie 1971* (8 pag. dactilografiate).

²¹ Opreș, *op. cit.*, p. 82-83 și 85. Despre personalitatea lui I. Nestor, vezi: Gh. Ștefan, Dacia NS 19, 1975, p. 5-8; Babeș, SCIVA 26, 1975, 1, p. 3-8; P. Roman și D. Ciobanu (ed.), *In memoriam Ion Nestor*, Buzău, 2005; Constantin, *op. cit.*, p. 43-48 și 88-92.

raportul citat se sublinia prezența activă a delegației române, ai cărei membri „au ținut de asemenea un permanent contact cu conducerea delegației”, dar era amintit și cazul unora (Corneliu N. Mateescu, Exspectatus Bujor, Horia Dumitrescu) care nu s-au conformat, deoarece „au înțeles în mod greșit obligațiile ce le revin în calitate de membri ai unei *delegații unice* (s.n. MB) la un congres internațional”. În același raport întâlnim și informația că unii participanți străini, ungurii László și Csallány și cercetătoarea bulgară Ž. Văzarova, „au formulat teze cu substrat politic”; semnarea acestor cazuri este relevantă pentru sensibilitatea unor specialiști și în special a autorităților române față de tezele considerate „dușmănoase” ale cercetării din cele două țări vecine, chiar dacă în împrejurarea dată nu s-a ajuns la polemici.

În intervalul de timp analizat (1964-1977), România a ajuns ea însăși să organizeze reuniuni științifice cu o semnificativă participare internațională. Cea dintâi, având ca temă generală *Sources archéologiques de la civilisation européenne* a avut loc la Mamaia, între 1 și 8 septembrie 1968. Ea a fost organizată de către secretariatul general al AIESEE (Em. Condurachi), „sous le haut patronage et avec le concours financier de l’UNESCO” și impresionează dacă nu atât prin numărul, atunci prin calitatea excepțională a *invitațiilor* străini (în total 28) veniți din Franța (P. Demargne, Paul-Marie Duval, P. Devambez, E. Frézouls, G.Ch. Picard), din Italia (M. Pallotino, D. Adameșteanu, L. Bernabò Brea, R. Bianchi Bandinelli), din Germania (W. Krämer, Vl. Milojevic, H. Schönberger), din Anglia (R. Syme, J.B Ward-Perkins), din Danemarca (O. Klindt-Jensen), din Iugoslavia (A. Benac, D. și M. Garašanin), din Polonia (K. Michalowski, W. Hensel), din Ungaria (A. Mozsolics, T. Gerevich) și din Bulgaria (St. Mihailov), dar și din Spania, Elveția, Norvegia, Suedia. Această participare selectă, ca și faptul că actele colocviului, cuprinzând textele a 18 comunicări, ca și înregistrarea discuțiilor, au fost curând publicate²², ne-ar putea permite să vorbim de un succes al științei, dacă întinderea cronologică a dezbaterii, de la neolitic la Evul Mediu nu ne-ar îndemna la prudență în aprecierea câștigului real al cercetării. În plus, la o privire mai atentă, devine chiar evident caracterul propagandistic al manifestării, semnificația ei politică. Un document recent publicat ni-l arată pe profesorul Condurachi, organizatorul colocviului, semnând o informare, din care rezulta că, sub impresia recentelor evenimente de la Praga, cei mai mulți invitați i-au declarat că reprobau invadarea Cehoslovaciei și că apreciau „poziția fermă și justă a României”²³. Din aceeași informare rezultă că pentru Bianchi Bandinelli, membru al conducerii P.C. Italian și director al Institutului Gramsci, s-a organizat chiar o primire la CC al PCR, prilej de discuții politice cu un viitor ministru de externe al României, Ștefan Andrei. Indiferent de aceste gesturi politice, manifestate cu discreție, se cuvine totuși a arăta că participanții credeau cu tărie în utilitatea unei asemenea reuniuni pentru cauza colaborării europene, chiar a atât de actualei „integrări europene”. Citat după

²² *Sources archéologiques de la civilisation européenne. Colloque international – Mamaia (Roumanie, 1-8 septembre 1968)*, Bucarest, 1970, 303 p.

²³ Opreș, *op. cit.*, p. 328 urm.

Condurachi, mimând subtil apolitismul: *„contrairement aux autres historiens, les archéologues ont, tout de même, cet immense avantage de pouvoir se pencher sur leur passé, avec un calme qui est celui des gens qui s'occupent des périodes bien révolues, de choses qui nous sont chères, mais qu'on peut quand même considérer d'une façon objective. Du moins, on s'en fait l'illusion”*²⁴. Şi iată, replica lui Pierre Demargne, oscilând între speranță și realism: *„Ainsi nous allons parler de l'Europe. Faire l'Europe est une chose immensément difficile. Nous sommes en pleine crise (invasiunea Cehoslovaciei, MB) – ce n'est pas la première, ce ne sera pas la dernière – mais l'Europe se fait. Rêver de l'Europe est chose facile et nous l'avons fait souvent; parler scientifiquement des problèmes européennes, disons que c'est „entre les deux”, comme difficulté, plus proche sans doute du rêve que de l'action”*²⁵.

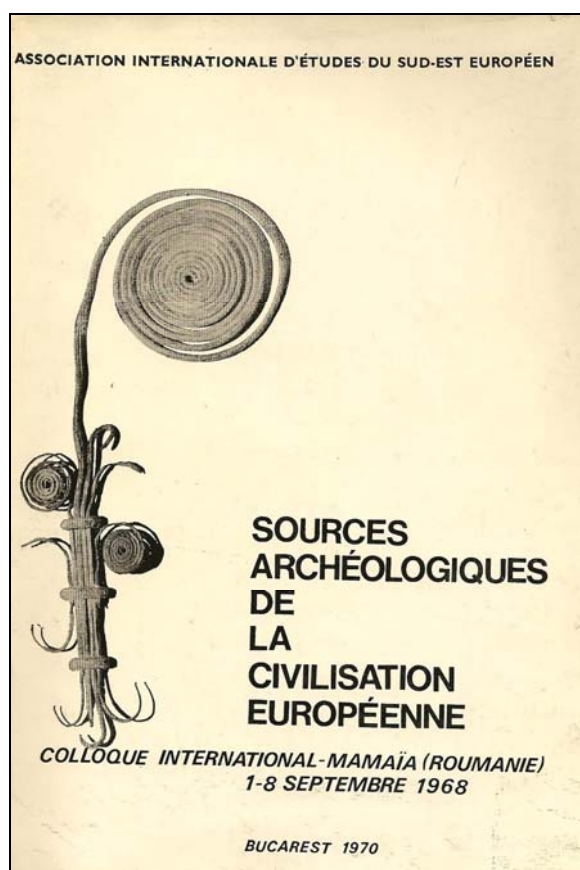

Fig. 6. Actele colocviului internațional de la Mamaia, septembrie 1968.

²⁴ *Sources archéologiques de la civilisation européenne*, p. 9.

²⁵ *Ibidem*, p. 14.

Fig. 7. I. Nestor et M. Petrescu-Dîmbovița la coloctviul *Dacoromania* de la Freiburg i. Br./Schauinsland, decembrie 1971.

La puțin timp după acest coloctviu, în decembrie 1971, propaganda istorică românească marca, aparent, un nou succes internațional – un coloctviu, de astă dată desfășurat în străinătate (Schauinsland, lângă Freiburg i. Breisgau, R.F.G.), cu o temă de extremă importanță științifică, dar și politică: „Dazien nach dem Edikt von Aurelian (271) und die Entstehung des Rumänischen”. Încadrată în seria coloctviilor organizate de *Deutsch-Rumänische Studienvereinigung – Societatea Mihail Eminescu* din Freiburg, această manifestare s-a bucurat – calitativ și numeric – de o excepțională participare românească (arheologii și istoricii I. Nestor, R. Vulpe, D. Tudor, K. Horedt, M. Petrescu-Dîmbovița, A. Bodor, Em. Popescu, Vl. Iliescu, lingviștii Al. Rosetti, I.I. Russu, C. Poghirc, A. Avram, S. Stati, etnologul M. Pop ș.a.), dar nu și de o prezență corespunzătoare a savanților din Germania (P. Miron, J. Straub, G. Schramm) sau din alte țări²⁶.

Adevărate și ample congrese științifice ale științelor antichității au avut loc în România abia în anii '70, cu contribuția determinantă a profesorului D.M. Pippidi, succesorul lui Em. Condurachi la direcția Institutului de Arheologie din București (IAB). Marele său prestigiu științific (membru al Royal Society și al Academiei des Inscriptions et Belles-Lettres, președinte al Federației Internaționale de Studii

²⁶ Cf. *Dacoromania. Jahrbuch für östliche Latinität* 1, 1973 – volum editat de Paul Miron, organizatorul coloctviului, unde au fost publicate cele mai multe dintre comunicările susținute.

Clasice-FIEC)²⁷ a făcut ca, fără a accepta compromisuri politice, Pippidi să obțină sprijinul autorităților române și, totodată, să capete adeziunea comunității științifice naționale și internaționale din două domenii de vârf care implică arheologia. Astfel, în septembrie 1972 la Mamaia avea loc al IX-lea Congres al frontierelor romane²⁸, iar peste cinci ani, în septembrie 1977, la Constanța, Pippidi prezida cel de-al VII-lea congres internațional al domeniului său predilect de cercetare, epigrafia greacă și latină²⁹. Prin tematica lor, aceste congrese erau însă mai puțin adecvate pentru o instrumentalizare politică și de aceea li s-a acordat o mai mică atenție decât celui de-al II-lea Congres internațional de tracologie, găzduit la București în septembrie 1976, sub „înaltul patronaj” al șefului statului Nicolae Ceaușescu³⁰. Primul congres fusese convocat din inițiativă bulgară în 1972 la Sofia, unde funcționa deja un Institut de tracologie condus de profesorul Alexander Fol, bucurându-se de protecția Liudmilei Jivkova, fiica șefului de stat și al partidului comunist bulgar. În mesajul citit la deschiderea aceluși congres, președintele Todor Jivkov declara: „*Ainsi sommes-nous fiers de vivre, d’oeuvrer et de déployer nos efforts dans les terres où cette grande civilisation des Thraces avait paru et avait donné ses fruits; nous sommes fiers d’être les héritiers et les continueurs de l’ancienne culture des Thraces*”³¹. Tracologia, incluzând componenta sa arheologică, devenise o problemă politică și un teren de concurență între români și bulgari, ipoteticii urmași ai tracilor. Avansul bulgar în domeniu (incluzând succesul internațional al expozițiilor arheologice itinerante dedicate tracilor) apărea în ochii autorităților de la București ca o încercare de a dovedi mai vechea și mai nobila componentă tracică a nației vecine, de natură să pună cumva în umbră străvechiul substrat tracogeto-dac al etnogenezei românești. În mesajul adresat congresului de la București, la rândul său Ceaușescu vorbea despre „*la conscience du rôle décisif que les Thraces, respectivement les Gêto-Daces ont joué dans la formation du peuple roumain*”³². În lumina acestei dispute subterane trebuie privită și decizia riscantă a acestor autorități (ASSP sub tutela CC al PCR), luată împotriva avizului specialiștilor,

²⁷ În calitatea sa de președinte al FIEC, profesorul Pippidi a fost în acei ani și editorul actelor Congresului de studii clasice de la Madrid, din 1974: *Assimilation et résistance de la culture gréco-romaine dans le monde ancien*, București-Paris, 1976. Despre personalitatea și opera lui D.M. Pippidi, vezi Em. Popescu, *Dacia* NS 20, 1976, p. 5-18; P. Alexandrescu, *Dacia* NS 29, 1985, p. 167-171; vezi și Constantiniu, *op. cit.*, p. 47-51 și 379-380.

²⁸ Cf. *Actes du IXe Congrès international d’études sur les frontières romaine. Mamaia 6-13 septembre 1972*, édités par D.M. Pippidi, Bucarest, 1974; v. și cronica congresului, de N. Gudea, *SCIV* 24, 1973, 2, p. 361-363.

²⁹ Cf. *Epigraphica. Travaux dédiés au VIIe Congrès d’épigraphie grecque et latine (Constanza, 9-15 septembre 1977)*, Recueillis et publiés par D.M. Pippidi et Em. Popescu, București, 1977.

³⁰ Cf. C. Preda, Gh. Poenaru Bordea, *SCIVA* 28, 1977, 1, p. 3-18; idem, *Dacia* NS 21, 1977, p. 5-12.

³¹ *Thracia* II, Sofia, 1974, p. 7.

³² *Actes du IIe Congrès international de Thracologie (Bucarest, 4-10 septembre 1976)* I, București, 1980, p. 8.

de a permite înscrierea în programul congresului a unor amatori semidocti, în frunte cu milionarul italian de origine română Iosif Constantin Drăgan (la acea vreme favorit al familiei Ceaușescu), autorul unei cărți-manifest a tracomaniei – *Noi, Tracii* (unde *noi* sunt evident exclusiv românii)³³.

Se conturau astfel tot mai accentuat presiunile naționaliste, care aveau să marcheze viața comunității istorico-arheologice românești în perioada finală, de acută criză, a regimului Ceaușescu (1977-1989), perioadă caracterizată prin resuscitarea metodelor autoritare, a centralismului și a controlului ideologic al partidului-stat. Spre deosebire de anii '50, nu mai era însă vorba de dogmele marxism-leninismului (cei doi clasici aproape că nici nu se mai găseau în librăriile din România), ci de ideologia naționalistă, xenofobă și protocronistă a regimului național-comunist românesc, având ca principală sursă, obligatoriu de citat, „operele” lui N. Ceaușescu. De-a lungul acestei perioade, participarea românilor la congresele internaționale a fost redusă, atât din motive politice (răcirea relațiilor cu vestul, în primul rând cu SUA, izolarea în interiorul lagărului socialist, în primul rând față de URSS, Ungaria și Bulgaria), cât și din motive economice (criza economică, plata datoriei externe). În acest deceniu, singura manifestare de amploare de la București a fost al XV-lea Congres internațional al științelor istorice din vara anului 1980, organizat după regulile tradiționale ale regimului, care a încercat să profite de ocazie pentru afirmarea tezelor istorice favorite. Pentru antichitate și Evul Mediu timpuriu, implicând desigur cercetarea arheologică, era vorba în primul rând de obsesivele teze ale autohtoniei și continuității poporului român în spațiul carpato-danubian, pornind de la geto-dacii epocii fierului, iar pe de alta parte de minimalizarea rolului elementelor etnice și culturale alogene, precum sciții, celții, bastarnii, sarmații, goții etc. Rezistența mai multor arheologi și istorici, în frunte cu D.M. Pippidi, față de asemenea excese, a dus la căderea proiectului unui tratat oficial de *Istoria României* (1979-1980), dar nu a determinat regimul să renunțe la încercarea de a dirija istoriografia română în această direcție³⁴. Ocazia oferită de Congresul mondial al istoricilor nu putea fi pierdută și,

³³ Între alte acțiuni compromițătoare ale lui I.C. Drăgan se înscrie și organizarea, respectiv finanțarea unor „simpozioane internaționale de tracologie”, dintre care primele două au avut loc la Roma, la sediul *Fondation Européenne Dragan* în 1977 și 1979, iar cel de-al treilea la Palma de Majorca în 1981. Lider activ al tracomaniei românești, Drăgan a reușit să aducă la simpozioanele sale personalități ale științelor antichității, nu numai din România, ci și din Bulgaria, Grecia și mai ales Italia. La al II-lea simpozion, din 1979, la care Drăgan și-a prezentat fanteziile despre „*Tartessos, une cité thrace en Ibérie*” și despre o inscripție din Rhode Island, care ar demonstra „legături între America și spațiul trac”, din România a participat o adevărată „delegație” incluzând pe Em. Condurachi, R. Vulpe, M. Petrescu-Dîmbovița, A. Vulpe și M. Irimia, cărora li s-a alăturat și D. Adameșteanu; cf. *Actes du deuxième Symposium International de Thracologie (Rome, 12-15 novembre 1979)*, Milano, 1980. Despre tendința tracomană, mereu actuală, de exacerbare a vechimii și răspândirii tracilor, respectiv geto-dacilor, vezi Babeș, *Renașterea Daciei?*, „Observator cultural” 185, din 9-15 septembrie 2003, p. 12-15.

³⁴ Babeș, *Die rumänische Archäologie und die Versuchung des Nationalismus vor und nach der Wende*, în vol. *Auf der Suche nach Identitäten: Volk – Stamm – Kultur – Ethnos*, BAR International Series 1705, Oxford, 2007, p. 193-195.

astfel, aniversarea zgomotoasă „*Burebista 2050*”, organizată în timpul congresului, trebuia să demonstreze istoricilor veniți din lumea întreagă vechimea bimilenară a statului condus de Nicolae Ceaușescu.

Pentru a evita o izolare deplină, în mai multe ocazii specialiștii români au fost nevoiți să facă anumite compromisuri. În contextul unui adevărat „festival Burebista”, ei au reușit să convingă autoritățile să aprobe trei colocvii bilaterale cu tematică geto-dacă: colocviul româno-britanic din mai 1980, de la Londra (organizatori D.M. Pippidi și J.J. Wilkes)³⁵, colocviul româno-vest german din toamna aceluiași an, de la București și Piatra Neamț (M. Petrescu-Dîmbovița și R. Hachmann)³⁶ și colocviul româno-slovac de la București din noiembrie 1981 (C. Preda și S. Dušek)³⁷. În fapt, sub titluri care răspundeau unor imperative politice (de exemplu, la Londra, „Dacii și locul lor în istoria Europei în vremea lui Burebista”) și care au fost acceptate cu multă înțelegere de partenerii străini, aceste colocvii au avut un caracter pur științific și au permis arheologilor români să-și păstreze contactele internaționale, într-o vreme când România suferea rigorile unei crescânde izolări internaționale. Ultimul colocviu care se înscrie pe această linie, înainte de căderea regimului ceaușist, este cel româno-german de la București, din aprilie 1988, privind relațiile Imperiului roman cu „celelalte popoare” în secolele I-IV e.n.³⁸. Solicitudinea manifestată în acele împrejurări de personalități ale științei internaționale, precum profesorii Syme, Wilkes, Hawkes sau Crawford din Anglia, Hachmann, Bierbrauer, Haffner, Wirth și Untermann (Germania), Dušek, Lamiová-Schmiedlová și Pieta (ČSSR), care au participat la aceste colocvii, a fost un veritabil act de solidaritate profesională, ce trebuie prețuit în special în condițiile în care arheologii români se loveau de umiltoare bariere politice și financiare, atunci când încercau să participe la marile congrese internaționale, precum UISPP sau congresul de arheologie clasică.

Concluzii

Istoria congreselor și a altor reuniuni arheologice internaționale din perioada „Războiului Rece” abia urmează a fi scrisă; ea ar merita să constituie obiectul unui proiect amplu de cercetare, angajând cercetători de pe ambele părți ale fostei „cortine de fier”. Izolarea a fost resimțită și de unii și de alții și, de aceea, amintirile și experiențele tuturor celor implicați ar trebui salvate ca o importantă sursă de istorie orală. În al doilea rând, se impune studiul materialelor de arhivă, în cea mai mare parte inedite: arhivele organizatorilor de congrese, arhivele instituțiilor

³⁵ Babeș, SCIVA 31, 1980, 4, p. 645-647.

³⁶ C. Preda, Thraco-Dacica 2, 1981, p. 234; Babeș, SCIVA 45, 1994, 1, p. 85-86.

³⁷ Babeș, SCIVA 33, 1982, 2, p. 246-247; trei dintre comunicările oaspeților slovaci au fost publicate în Thraco-Dacica 3, 1982, p. 25-46 și 196 (cronica).

³⁸ Babeș, SCIVA 39, 1988, 4, p. 411-412; comunicările au fost tipărite abia după Revoluție, în ArhMold 17, 1994, p. 11-116.

participante, arhivele instanțelor politice sau ale serviciilor secrete, arhive personale. În al treilea rând, trebuie să ne întoarcem la actele publicate ale acestor reuniuni, la cronici și comentarii care se referă la ele. În România, o echipă din cadrul Institutului de Arheologie din București s-a angajat să întreprindă un asemenea studiu în cadrul proiectului internațional AREA (2006-2008). Comunicarea de față prezintă primele rezultate ale acestei cercetări. Ea ne arată, în cazul concret al României, cât de sinuos, de contradictoriu a fost drumul arheologiei naționale în a doua jumătate a secolului trecut, cât de mari au fost opreliștile ridicate de regimul totalitar și cât de perseverente au fost strădaniile majorității arheologilor de a rămâne membri ai familiei arheologice europene³⁹.

L'ARCHÉOLOGIE ROUMAINE ET LES CONGRÈS INTERNATIONAUX A L'ÉPOQUE DE LA « GUERRE FROIDE »

RÉSUMÉ

Si les congrès internationaux (les CIAAPs, depuis 1866, par exemple) **[note 1]** étaient au début des réunions des savants participant à titre individuel, au long du temps, ceux-ci sont arrivés à solliciter la « générosité » des autorités nationales, qui souvent n'ont pas hésité de conditionner de manière politique leurs support. Au XXe siècle, dans les pays aux régimes autoritaires, cette éventualité est devenue souvent une triste réalité, avec des conséquences des plus défavorables pour les savants. Tout spécialement telle a été la situation dans les pays de l'ainsi-dit « camp communiste » à l'époque de ce qu'on appelle « la guerre froide » (1945-1989). Inévitablement, cette « guerre » a impliqué de manière massive le domaine idéologique, auquel, suivant le désir des dirigeants communistes, la recherche historique (y compris l'archéologie) devait être inconditionnellement subordonnée. À ce point de vue, les congrès internationaux représentaient la tribune et l'arène où « la délégation » officiellement constitué devait présenter de manière « monolithique » les thèses nationales et les défendre contre les opinions divergentes, voire critiques des savants « bourgeois » ou, parfois, même des collègues des autres pays communistes « fraternels ». Par conséquent, les membres de la « délégation » devaient être sélectionnés plutôt suivant le critère de la loyauté, que selon leurs compétences ; les communications étaient soumises à l'approbation préalable et certaines interventions orales concernant les ainsi-dites « thèses hostiles » étaient faites sur commande ; pendant le congrès « la délégation » était soumise à une rigide discipline, qui impliquait des séances, des rapports et des directives ad-hoc **[3]**.

³⁹ Comunicare prezentată la al XV-lea Congres UISPP de la Lisabona, în cadrul Sesiunii 75: „Archéologues sans frontières”. *Towards a history of international archaeological congresses (1866-2006)*; cf. L. Oosterbeek, J. Raposo (eds.), XV Congress of the International Union for Prehistoric and Protohistoric Sciences, Book of Abstracts 2, Lisbon, 2006, p. 461-466. Varianta de față, în limba română, a fost prezentată la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” în cadrul Sesiunii AREA din 13 decembrie 2006.

La Roumanie est un exemple extrême de l'influence négative que la politique dictatoriale a eu sur le développement des sciences socio-humaines, y compris de l'archéologie. Au début (1945-1964), l'occupation soviétique, la russification culturelle et l'imposition du marxisme-léninisme en tant que doctrine unique, d'un côté, l'action d'un régime interne dogmatique et brutal [6], de l'autre, ont eu pour effet un grave retardement et un isolement presque complet de l'archéologie roumaine. Les spécialistes roumains, quelques-uns déjà reconnus avant la guerre par leurs collègues européens ont été absents au premiers trois congrès CISPP d'après la guerre (Zürich 1950, Madrid 1954 et Hambourg 1958). Ils y sont revenus seulement au VIe congrès, à Rome, en 1962 [7]. Au congrès international d'épigraphie de Rome, en 1957, participa seulement C. Daicoviciu, tandis qu'au congrès d'archéologie classique de Rome, en septembre 1958, ce sont le même Daicoviciu, recteur de l'Université de Cluj, et E. Condurachi, directeur de l'Institut Archéologique de Bucarest, qui ont participé. Tous les deux étaient membres de l'Académie Roumaine, mais aussi déjà des anciens membres du Parti Communiste (1945) ; le compromis politique, qu'ils ont conclu avec le régime a fait que le premier soit élu membre du Conseil d'Etat de la Roumanie communiste, présidé par le dictateur Gheorghiu-Dej, et que le second devient un important agent roumain d'influence dans les milieux académiques européennes, contrôlé par les Services roumaines d'informations [8-9].

À la même époque, les autorités de Bucarest ont accordé une plus grande attention aux congrès mondiaux des sciences historiques. Pour gagner plus de visibilité on a édité une série de volumes comprenant des contributions dédiées à ces congrès (*Nouvelles études d'histoire*, I, 1955, à l'occasion du Xe congrès de Rome ; II, 1960, à l'occasion du XIe congrès de Stockholm etc., etc.). En fait la plupart des auteurs n'arrivaient pas à y participer ; tel fut le cas du grand spécialiste roumain des sciences préhistoriques et protohistoriques, Ion Nestor, qui malgré sa qualité honorable de rapporteur du XIe congrès de 1960 à Stockholm, manqua d'obtenir un passeport [11]. Deux ans plus tard, en 1962, le même Nestor était empêché par des « circonstances imprévues » de participer au VIe congrès UISPP de Rome, malgré ses protestations courageuses et l'intervention directe de Massimo Pallotino auprès du président de l'Académie Roumaine [12-14]. Il est facile à comprendre pourquoi, à la même époque, les autorités préféraient les congrès initiés et déroulés à l'intérieur du « camp socialiste », qui pouvaient être facilement tenus sous contrôle. C'est le cas des conférences d'études classiques EIRENE ; celle organisée en septembre 1960 à Eforie, près de Constanța, était même intitulée « Conférence internationale d'études classiques des pays socialistes » et venait de réunir les classicistes, y compris les archéologues, venus de la RDA, la Tchécoslovaquie, la Pologne, l'Hongrie, la Bulgarie, l'URSS et la Roumanie [15-16]. À juste raison on peut supposer que même les colloques bilatéraux organisés avec les partenaires des pays socialistes (tels l'URSS, la Bulgarie) étaient considérés avec suspicion par les dirigeants politiques et étaient surveillés par les services secrets [17-18].

Après le départ de troupes soviétiques (1958), la Roumanie avait commencé à s'éloigner de l'URSS, le « grand frère » voisin, en essayant de remplacer l'ainsi-dit « internationalisme socialiste » avec une nouvelle ligne politique d'orientation « nationale-communiste ». Sous tels auspices, plutôt favorables, l'archéologie roumaine allait connaître dans les années **1964-1977** un certain épanouissement et une reprise des relations traditionnelles avec l'archéologie occidentale. C'est ainsi que, seulement deux années après l'important changement politique de 1964, 79 (!) roumains ont pris part au VIIe Congrès UISPP de Prague (août 1966), en présentant 45 communications. La présence roumaine au congrès suivant, le VIIIe, de l'UISPP, en 1971 à Belgrade, a été plus faible ; quand même, avec 35 participants, 6 rapports et 20 communications, la Roumanie se situait en troisième position, après l'Angleterre et la RFA [19-21]. Pour l'archéologie roumaine, la participation à ces congrès a signifié certainement un grand progrès, on peut même dire un considérable succès, mais il ne faut pas, néanmoins, ignorer la perpétuation des tendances dirigistes, de l'époque passée. Le principe de la « délégation officielle », qui impliquait l'approbation préalable des communications, la participation solidaire, la surveillance du déroulement des travaux et surtout l'obligation de rapporter en détail certains « événements », a été toujours respecté à l'occasion des congrès de Prague et de Belgrade.

Dans l'intervalle analysé, de 1964 à 1977, la Roumanie a réussi elle-même, pour la première fois, à organiser des réunions scientifiques avec une significative participation internationale. La première, ayant comme thème général les « *Sources archéologiques de la civilisation européenne* », a eu lieu à Mamaia, en septembre 1968. Elle a fait une grande impression par la qualité exceptionnelle des 28 invités provenant de toute l'Europe [22]. Toutefois, une analyse poussée met en évidence le caractère propagandiste de cet colloque, sa signification politique. Un rapport dressé par l'organisateur du colloque, le prof. Condurachi, consignait la réaction critique de la majorité des participants concernant l'invasion tout récente de la Tchécoslovaquie et leurs appréciation positive de „la position ferme et juste de la Roumanie” [23].

Des vraies et amples congrès des sciences de l'antiquité ont eu lieu en Roumanie seulement dans les années suivantes, avec la contribution déterminante du professeur D.M. Pippidi [26], le successeur de Condurachi à la direction de l'Institut d'Archéologie de Bucarest. C'est ainsi qu'en septembre 1972 à Mamaia avait lieu le IXe Congrès international sur les frontières romaines, et que cinq ans après, en septembre 1977, à Constanța, Pippidi présidait le VIIe Congrès d'épigraphie grecque et latine, son domaine de recherche favori [27-28]. Par leurs thématique, ces congrès étaient moins adéquates pour une instrumentalisation politique, et c'est pourquoi qu'elles ont attiré moins l'attention, voire l'immixtion du pouvoir, par comparaison avec le IIe Congrès International de Thracologie, déroulé à Bucarest en septembre 1976 sous le „haut patronage” du chef de l'état Nicolae Ceaușescu [29]. À l'époque, le domaine de la thracologie, y compris sa composante archéologique, était devenu un terrain de concurrence entre les

Bulgares et les Roumains - les hypothétiques héritiers des Thraces. L'avance de la propagande bulgare, surtout visible grâce aux succès des expositions archéologiques bulgares à l'étranger, était ressenti à Bucarest comme un essai de prouver l'ancienne et la noble origine thrace du peuple voisin et comme une contestation de la théorie officielle de Bucarest sur le rôle du substrat thraco-géto-dace dans l'ethnogenèse des Roumains [30-31]. À la lumière de cette dispute bulgaro-roumaine on peut mieux comprendre la décision hasardée des autorités organisatrices du congrès, contraire à l'avis des spécialistes, d'admettre la participation de quelques amateurs, adeptes de la thracomanie, dont le plus connu était le millionnaire italien d'origine roumaine Iosif Constantin Drăgan, un favori de la famille Ceauşescu, l'auteur d'un livre-manifeste de la thracomanie, intitulé *Noi, Tracii (Nous, les Thraces)* [32].

L'étape finale du régime Ceauşescu (1977-1989) a connu de plus en plus tels excès nationalistes, favorisés d'ailleurs par l'isolement accru, politique, économique et culturel du pays [33]. A l'exception du XVe Congrès des sciences historiques (Bucarest, 1980) la Roumanie a été contournée par les grandes réunions internationales. Quelques colloques bilatéraux, organisés en collaboration avec les collègues ouest-allemands (1980 et 1988), anglais (1980) et slovaques (1981) [34-37] ont représenté une sorte de compensation et un encouragement pour les archéologues roumains essayant d'affirmer leurs appartenances à la famille des *archéologues sans frontières*.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. Constantin Daicoviciu (1898-1973).
- Fig. 2. Emil Condurachi (1912-1987).
- Fig. 3. Ion Nestor (1905-1974).
- Fig. 4. D. M. Pippidi (1905-1992).
- Fig. 5. Séance d'ouverture du VIIIe Congrès de l'UISPP, Prague, août 1966.
- Fig. 6. Les actes du colloque international de Mamaia, septembre 1968.
- Fig. 7. I. Nestor et M. Petrescu-Dimbovița à l'occasion du colloque *Dacoromania* de Freiburg i. Br./Schauinsland, décembre 1971.